



УДК 378:37.091

Іван БИКОВ

Ivan BYKOV

СУТНІСТЬ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ ВЧИТЕЛІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

THE ESSENCE OF MOTIVATION FOR PROFESSIONAL SUCCESS OF TEACHERS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Стаття присвячена висвітленню сутності мотивації професійної успішності вчителів Нової української школи та здобувачів вищої педагогічної освіти. У статті визначено складові, що впливають на мотивацію професійної успішності: характер системи освіти; організація освітнього процесу у закладах вищої освіти; особливості здобувача вищої педагогічної освіти; особистісні характеристики викладачів закладів вищої освіти, система їхніх стосунків зі здобувачами вищої освіти та ставлення до освітньої діяльності.

Мета статті – проаналізувати сутність мотивації професійної успішності вчителів та здобувачів вищої педагогічної освіти Нової української школи.

Проаналізовано джерела активності здобувачів вищої педагогічної освіти, які впливають на мотивацію професійної успішності як вчителів в подальшій освітній діяльності, так й здобувачів вищої педагогічної освіти в процесі здобуття фахової освіти. Також охарактеризовано психологічні чинники, що впливають на формування мотивації успішності професійної діяльності здобувачів вищої педагогічної освіти.

Висновки. 1. Мотивація – сукупність чинників психологічного характеру, що детермінують активність суб'єкта і визначають спрямованість його діяльності. 2. Сутність мотивації професійної успішності вчителів Нової української школи та

здобувачі вищої педагогічної освіти розглядається у безпосередній єдності зі спрямованістю особистості, яка визначається як основний компонент внутрішньої психологічної структури. 3. Важливими складовими спрямованості мотивації освітньої діяльності здобувачів вищої педагогічної освіти та вчителів-практиків Нової української школи є: активність, співвідношення та усвідомленість або неусвідомленість мотивів, серед яких найбільш важливими є мотиви обов'язку, мотиви зацікавленості та захоплення предметом викладання та мотиви захопленості спілкуванням з дітьми.

Ключові слова: вчителі, мотивація професійної успішності, Нова українська школа, здобувачі вищої освіти.

The article is devoted to highlighting the essence of motivation of professional success of teachers of the New Ukrainian school and students of higher pedagogical education. The article identifies the components that affect the motivation of professional success: the nature of the education system; organization of the educational process in higher education institutions; features of the applicant of higher pedagogical education; personal characteristics of teachers of higher education institutions, the system of their relations with students of higher education and attitude to educational activities.

The purpose of the article is to analyze the essence of motivation of professional success of teachers and applicants for higher pedagogical education of the New Ukrainian School.

The sources of activity of applicants for higher pedagogical education, which affect the motivation of professional success of both teachers in further educational activities and applicants for higher pedagogical education in the process of obtaining professional education, are analyzed. Psychological factors influencing the formation of motivation for the success of professional activity of applicants for higher pedagogical education are also characterized.

Conclusions. 1. Motivation – a set of factors of a psychological nature that determine the activity of the subject and determine the direction of its activities. 2. The essence of motivation of professional success of teachers of the New Ukrainian school and students of higher pedagogical education is considered in direct unity with the orientation of the individual, which is defined as the main component of the internal psychological structure. 3. Important components of the motivation of educational activities of applicants for higher pedagogical education and teachers-practitioners of the New Ukrainian School are: activity, ratio and awareness or unawareness of motives, among which the most important are motives of duty, motives of interest and passion for teaching and motives for communication. with children.

Key words: teachers, motivation of professional success, New Ukrainian school, applicants for higher education.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Мотивація освітньої діяльності, ще на етапі професійної підготовки майбутніх вчителів Нової української школи, констатуємо, спираючись на дослідження вітчизняного вченого С. Яшанова, визначається низкою специфічних особливостей: характером системи освіти; організацією освітнього процесу у ЗВО; особливостями здобувача вищої педагогічної освіти (стать, вік, рівень інтелектуального розвитку і здібностей, рівень домагань, самооцінка, характер взаємодії з іншими здобувачами вищої освіти як в групі, так й на курсі); особистісними характеристиками викладачів ЗВО

і передусім системою їхніх стосунків зі здобувачами вищої освіти та ставленням до освітньої діяльності; специфікою дисципліни, що викладається (Яшанов, 2010).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотивацію професійної успішності вчителів Нової української школи або здобувачі вищої педагогічної освіти досліджували як вітчизняні вчені: В. Бондар, С. Єрохін, І. Зязюн, Н. Каньоса, Ю. Нікітін, І. Нікітіна, В. Семиченко, Т. Скорик, С. Яшанов. Наголосимо на важливості для нашого дослідження монографії видатної вітчизняної вченої Т. Скорик «Розвиток професійної успішності майбутнього вчителя в закладах

вищої освіти України (друга половина XX – початок XXI ст.)» (2020). Зауважимо, що мотивації освітньої діяльності та окремих її аспектів присвячено праці й зарубіжних дослідників: Є. Ільїна, Н. Кузьміної, А. Маркової, А. Реана.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мотивація професійної успішності вчителів Нової української школи або здобувачів вищої педагогічної освіти окремо не досліджувалася вітчизняними вченими.

Мета статті – проаналізувати сутність мотивації професійної успішності вчителів та здобувачів вищої педагогічної освіти Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Зарубіжними дослідниками доведено, що освітніми мотивами здобувачів вищої педагогічної освіти є «професійні» та «особистісного престижу», менш значущими «прагматичні» (А. Печніков, Г. Мухіна, 1996). Також зарубіжні науковці зазначають, що на різних курсах роль домінуючих мотивів освітньої діяльності змінюється. «На першому курсі провідний мотив – «професійний», на другому – «особистісного престижу», на третьому та четвертому курсах – ці два мотиви, а на четвертому додається ще й «прагматичний»». На думку Є. Ільїна: «На успіх навчання в більшій мірі впливали «професійний» та «пізнавальний» мотиви, «прагматичні» ж мотиви були в основному характерні для слабо встигаючих» здобувачів вищої освіти. Що є особливо важливим для майбутніх вчителів Нової української школи (Ільїн, 2002).

Маємо погодитися з думкою вітчизняної вченої Т. Скорик, що «мотивація навчально-професійної діяльності, на думку більшості дослідників, є полімотивованою, оскільки активність студента має різні джерела: внутрішні, зовнішні, особисті. Систему спонукань складають мотиви, у ролі яких можуть виступати потреби, установки, ідеали, інтереси, емоції, норми цінності». Зауважимо, що джерела активності здобувачів вищої педагогічної освіти впливають на мотивацію професійної успішності як вчителів в подальшій освітній діяльності, так й здобувачів вищої педагогічної освіти (Скорик, 2020: 250).

Вітчизняні вчені відносять до внутрішніх джерел освітньо-професійної

мотивації пізнавальні і соціальні потреби, потреби майбутньої професії (прагнення до соціально схвалюваних дій і досягнень). Зовнішніми джерелами освітньо-професійної мотивації, як стверджує Т. Скорик, є умови життєдіяльності здобувача вищої педагогічної освіти, до яких відносяться вимоги, очікування і можливості особистості. До вимог вчена відносить необхідність дотримання суспільних норм поведінки, культури спілкування і освітньої діяльності здобувачів вищої освіти. Очікування мають висвітлювати відношення суспільства до освітньої діяльності «як до суспільно значимої діяльності, яка приймається людиною, інтеріоризується». Щодо можливостей – то це «об'єктивні умови, які необхідні для розгортання навчально-професійної діяльності (наявність ЗВО, матеріально-технічним та методичним забезпечення, умовами проживання та ін.)». Погоджуємося з думкою авторки, що важливе «місце займають особистісні джерела: інтереси, потреби, установки, ідеали, стереотипи, які обумовлюють прагнення до самовдосконалення, самоствердження і самореалізації» в освітньо-професійній діяльності (Скорик, 2020: 251).

Розглянемо важливі, на нашу думку, психологічні чинники, що впливають на формування мотивації професійної діяльності здобувачів вищої педагогічної освіти. Вивчення як вітчизняних, так й зарубіжних наукових джерел з проблеми мотивації освітньої діяльності взагалі, та мотивації професійної успішності зокрема, дозволяє стверджувати, що взаємодія внутрішніх, зовнішніх і особистісних джерел мотивації впливає на характер як освітньо-професійної діяльності, так й на її результати. Науковці стверджують, що відсутність одного з джерел призводить до переструктурування системи освітньо-професійних мотивів або їхньої деформації в сторону погіршення результатів професійної підготовки.

Зарубіжні дослідники зараховують до психологічних чинників, що впливають на формування мотивації освітньо-професійної діяльності «спрямованість особистості, професійне самовизначення, мотиви вибору професії, вплив соціуму на становлення соціально зрілої особистості. У цьому переліку особливе місце займають саме мотиви вибору професії». На думку

А. Маркової, у структурі професійної мотивації виокремлюють такі групи мотивів: «1) мотиви розуміння призначення професії; 2) мотиви професійної діяльності, що поділяються на діяльнісно-процесуальні та діяльнісно-результативні; 3) мотиви професійного спілкування (мотиви престижу професії в суспільстві, соціального співробітництва та мотиви міжособистісного спілкування в професії); 4) мотиви прояву особистості в професії (мотиви розвитку і самореалізації особистості в професії, мотиви розвитку індивідуальності в професії)» (Маркова, 1996).

Як свідчить аналіз зарубіжних джерел факторами розвитку освітньо-професійної мотивації (Є. Ільїна, Н. Кузьміної, А. Маркової, А. Реана та ін.) є: «потреба у самоактуалізації та самореалізації, наявність позитивного ставлення до майбутньої професії як під час навчання, так і в подальшій професійній діяльності» (Ільїн, 2002; Кузьміна&Реан, 1993; Маркова, 1996).

Маємо констатувати, що формування у здобувачів вищої педагогічної освіти, що в подальшій професійній діяльності стануть вчителями Нової української школи, необхідно розвивати позитивне «ставлення до майбутньої професії, розуміння її соціальної значущості, престижності є важливим завданням вищої педагогічної освіти». Як зазначає В. Бондар, «професійна підготовка майбутнього вчителя повинна спрямовуватись на формування професійних знань, умінь, якостей, які забезпечують комплексну характеристику особистості, що здатна змінювати на краще суспільне життя і себе». Наголосимо на важливості уміння аналізувати й оцінювати наслідки цих змін. Та, як вважають вітчизняні вчені, необхідність «доводити цінність власних думок та інновацій іншим людям» є необхідною складовою освітньої діяльності сучасних вчителів Нової української школи (Бондар, 2012: 2–3; Скорик, 2020: 252).

Погоджуємося з дослідженнями професійної педагогічної діяльності (Н. Кузьміної, А. Реана та ін.), що важливими рушійними силами професіоналізму є «психолого-акмеологічні чинники, що мають характер рушійних сил». Також маємо констатувати, що психологічні чинники спрямовані на досягнення суспільно визнаного ефективного рівня професійної самосвідомості особистості

майбутнього вчителя сучасної Нової української школи; тоді, як «акмеологічні чинники – на розвиток особистості у професійній та освітній діяльності, рух до вершин професіоналізму». Важливою, з нашої точки зору, є констатація системної методології, що «психологічні та акмеологічні чинники є різнорівневими» (Кузьміна&Реан, 1993).

Спираючись на дослідження зарубіжних науковців Н. Кузьміної та А. Реана (Кузьміна&Реан, 1993), маємо зазначити, що «психолого-акмеологічні чинники бувають трьох видів: об'єктивні, пов'язані із діяльністю людини в існуючій системі, яка й спрямовує її на досягнення значимих для системи результатів; суб'єктивні, пов'язані із особистісними передумовами професіоналізму – мотивацією, спрямованістю, здібністю, креативністю, ставленням (міра їх прояву пояснює суб'єктивні причини, що сприяють росту професіоналізму, або перешкоджають йому); об'єктивно-суб'єктивні, пов'язані з особливостями організації професійного середовища, професіоналізму керівників, якості управління системою» (Кузьміна&Реан, 1993).

На думку вітчизняного вченого Н. Каньоса, важливо до переліку значущих психолого-акмеологічних чинників професійного розвитку особистості також додати ті, які реально впливають на освітні досягнення: «потреба у досягненнях, престиж знань; особистісно-ділові, професійно-значущі якості; потенціал особистості, особливості мотивації освітньої діяльності здобувачів вищої освіти, рівень її розвитку» (Каньоса, 2012; Скорик, 2020: 253).

Видатний вітчизняний вчений І. Зязюн стверджував, що «професійна мотивація як властивість особистості є система цілей, потреб, що спонукають студентів до активного засвоєння знань, оволодіння вміннями і навичками, свідомого ставлення до професії» (Зязюн, 2000). На сучасному етапі більшість як вітчизняних, так й зарубіжних вчених наголошують на існуванні наступних видів професійної мотивації: «пряма мотивація, яка спирається на змістові аспекти праці, усвідомленні своїх досягнень та їх визнанні суспільством, почутті відповідальності і самореалізації особистості; непряма мотивація, що обумовлюється матеріальною зацікавленістю і ґрунтується на формах

оплати праці, рівні напруженості праці; спонукальна мотивація, як заснована на страху та обов'язках, невпевненості в завтрашньому дні» (Зязюн, 2000).

Зауважимо, що мотиви вибору професії та місця роботи були класифіковані Є. Чутуною (1985). Вона наголошує на існуванні «домінантного типу професійної мотивації (стійкий інтерес до професії), ситуативного типу професійної мотивації (вплив зовнішніх життєвих обставин, які не завжди відповідають інтересам людини) і конформістського (або суттєвистого) типу професійної мотивації (навіяний стан з боку найближчого соціального оточення – поради рідних, друзів, знайомих)». Ця класифікація стане нам в нагоді в подальших наукових розвідках. Вітчизняні вчені С. Єрохін, Ю. Нікітін та і Нікітіна визначають структурні компоненти професійної мотивації: «мотивація ініціації (спонукає до діяльності); мотивація селекції (сприяє вибору мсти); мотивація реалізації (забезпечує регулювання, контроль реалізації виконання відповідної дії); мотивація постреалізації (уможливорює завершення виконання дії і спонукає до іншої)». Зазначимо, що зазначені структурні компоненти професійної мотивації є необхідними для подальшого вивчення професійної успішності майбутніх вчителів Нової української школи (Єрохін&Нікітін&Нікітіна, 2011: 26).

Для більш ефективної професійної успішності майбутніх вчителів Нової української школи професійну мотивацію можна визначити трьома основними чинниками: «я хочу» (інтерес), «я повинен» (зобов'язання) та «я можу» (здібності, самооцінка). Маємо наголосити, що інтерес у структурі мотивації займає одне із провідних місць. Цей факт доводить необхідність більш ретельного вивчення сутності різних видів інтересу. «Безпосередній інтерес, що виникає на основі привабливості змісту та процесів конкретної діяльності, включає: професійно-специфічний інтерес (інтерес до предметів, до процесів праці, що характеризують її основні функції, а також до результатів, які виражаються у створених продуктах, наданих послугах та ін.); загально-професійний інтерес, який виникає на основі привабливості найбільш загальних властивостей професії; романтичний інтерес,

що базується на уявленні про незвичайність певної професії; ситуативний інтерес, що формується на основі випадкових, нетипових для певної професії ознак» (Скорик, 2020: 254).

Важливим, на нашу думку, для подальшого дослідження є характеристика опосередкованого інтересу, зумовленого організаційними, соціальними та іншими характеристиками професії, що включає: «професійно-пізнавальний інтерес, базується на прагненні до пізнання певних природних, технічних, гуманітарних та інших процесів і явищ; інтерес до самовиховання, що проявляється у прагненні до духовного збагачення і формування суб'єктно-ціннісних якостей особистості; престижний інтерес (вибір професії, зумовлений перспективами професійного зростання і престижністю професії у суспільстві); інтерес супутніх можливостей, який відображає прагнення молодшої людини за допомогою обраної професії задовольнити певні духовні й життєво-побутові запити та потреби, тобто прагнення до спілкування з людьми, матеріальне забезпечення; невизначений інтерес, в основі якого лежить невизначений емоційний потяг до певної професії» (Скорик, 2020: 254).

За твердженням більшості вітчизняних дослідників, мотивом суспільного обов'язку у виборі професії є усвідомлення здобувачами вищої педагогічної освіти, особливо першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, реальної суспільної користі від своєї участі в певній сфері діяльності, «переживання особистої відповідальності за успішну працю, готовність до подолання можливих моральних і фізичних труднощів. Виокремлюють чотири основних групи мотивів обов'язку: а) відповідальність щодо повсякденних професійних обов'язків і вимог; б) прагнення до вдосконалення майстерності в обраній справі; в) новаторство у праці та організації; г) загальноальтруїстичні прагнення». Для наших подальших наукових розвідок необхідно спиратися на всі чотири групи мотивів обов'язку (Єрохін&Нікітін&Нікітіна, 2011: 27).

Погоджуємося з результатами дослідження вітчизняного науковця В. Семиченко, що спрямованість діяльності є «результатом домінування найбільш актуальних мотивів, які в силу їхньої значимості і

повторюваності утворюють стійку мотиваційну структуру». Вважаємо, що це твердження має лежати в основі дослідження мотивації професійної успішності майбутніх та практикуючих вчителів Нової Української школи (Семиченко, 2004: 224–225).

Зарубіжний дослідник Є. Ільїн, аналізуючи мотиви вступу до педагогічного закладу вищої освіти, говорить про їхню різноманітність, і невідповідність деяких педагогічній діяльності. Погоджуємося з твердженнями зарубіжних науковців А. Байметова та Є. Ільїна й видатної вітчизняної вченої Т. Скорик, що вивчивши мотиви педагогічної діяльності, можна їх поєднати у три групи: «1) мотиви обов'язку; 2) мотиви зацікавленості та захоплення предметом викладання; 3) мотиви захопленості спілкуванням з дітьми («любов до дітей»)» (Ільїн, 2002: 410; Скорик, 2020: 255).

Отже, маємо констатувати, що вивчення сутності мотивації професійної успішності вчителів Нової української школи та здобувачі вищої педагогічної

освіти є важливою проблемою сучасної педагогіки та професійної освіти.

Висновки. 1. Мотивація – сукупність чинників психологічного характеру, що детермінують активність суб'єкта і визначають спрямованість його діяльності. 2. Сутність мотивації професійної успішності вчителів Нової української школи та здобувачі вищої педагогічної освіти розглядається у безпосередній єдності зі спрямованістю особистості, яка визначається як основний компонент внутрішньої психологічної структури. 3. Важливими складовими спрямованості мотивації освітньої діяльності здобувачів вищої педагогічної освіти та вчителів-практиків Нової української школи є: активність, співвідношення та усвідомленість або неусвідомленість мотивів, серед яких найбільш важливими є мотиви обов'язку, мотиви зацікавленості та захоплення предметом викладання та мотиви захопленості спілкуванням з дітьми.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо вивчення європейського досвіду мотивації професійної успішності вчителів.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Бондар В. І. Філософія стандартизації змісту професійної освіти вчителя початкової школи в умовах двоциклової підготовки у ВНЗ. *Початкова школа*. 2012. № 12. С. 2–3.
2. Єрохін С. А., Нікітін Ю. В., Нікітіна І. В. Концепція професійної мотивації студентів як фактору конкурентності на ринку праці. *Юридична наука*. 2011. № 1. С. 20–28.
3. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 2000. 312 с.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 512 с.
5. Каньоса Н. Г. Особливості формування професійної мотивації студентів вищого педагогічного закладу. *Педагогічна освіта : теорія і практика*. 2012. Вип. 11. С. 50–56.
6. Кузьмина Н. В., Реан А. А. Профессионализм педагогической деятельности: метод. пособие. Санкт-Петербург: Науч.-исслед. центр развития творчества молодежи, 1993. 54 с.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва: Знание, 1996. 308 с.
8. Семиченко В. А. Психология педагогической деятельности: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2004. 335 с.
9. Скорик Т. В. Розвиток професійної успішності майбутнього вчителя в закладах вищої освіти України (друга половина XX – початок XXI ст.): монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2020. 314 с.
10. Яшанов С. М. Теоретико-методичні засади системи інформативної підготовки майбутніх учителів трудового навчання: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. Київ, 2010. 529 с.

REFERENCES

1. Bondar, V. I. (2012). Filosofija standartyzaciji zmistu profesijnoji osvity vchytelja pochatkovoji shkoly v umovakh dvocyklovoji pidghotovky u VNZ. [Philosophy of standardization of the content of professional education of primary school teachers in the conditions of two-cycle training in Higher Educational Institutions]. *Pochatkova shkola. – Elementary School*. № 12. S. 2–3 [in Ukrainian].

2. Jerokhin, S. A., Nikitin, Ju. V., and Nikitina, I. V. (2011). Koncepcija profesijnoji motyvaciji studentiv jak faktoru konkurentnosti na rynku praci. [The concept of professional motivation of students as a factor of competitiveness in the labor market]. *Jurydychna nauka. – Legal science.* № 1. S. 20–28 [in Ukrainian].
3. Zjazjun, I. A. (2000). Pedagoghika dobra: idealy i realiji: [Pedagogy is good: ideals and realities: pedagoghika dobra: idealy i realiji]: nauk.-metod. posib. [scientific and methodical manual]. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
4. Ilin, Ye. P. (2002). Motivatsiya i motivy. [Motivation and motives]. St. Peterburg: Piter [in Russian].
5. Kanjosa, N. Gh. (2012). Osoblyvosti formuvannja profesijnoji motyvaciji studentiv vyshhogho pedagoghichnogho zakladu. [Features of formation of professional motivation of students of higher pedagogical institution]. *Pedagoghichna osvita : teorija i praktyka. – Pedagogical education: theory and practice.* Vyp. 11. S. 50–56 [in Ukrainian].
6. Kuzmina, N. V., and Real, A. A. (1993). Professionalizm pedagogicheskoy deyatel'nosti: [Professionalism of teaching activities]: metod. posobie [toolkit]. Sankt-Peterburg: Nauch.-issled. tsentr razvitiya tvorчества molodezhi [in Russian].
7. Markova, A. K. (1996). Psikhologiya professionalizma. [Psychology of professionalism]. Moscow: Znanie [in Russian].
8. Semychenko, V. A. (2004). Psykhologhija pedagoghichnoji dijal'nosti: [Psychology of pedagogical activity]: navch. posib. [tutorial]. Kyiv: Vyshha shkola [in Ukrainian].
9. Skoryk, T. V. (2020). Rozvytok profesijnoji uspishnosti majbutnjogho vchytelja v zakladakh vyshhoji osvity Ukrainy (drugha polovyna XX – pochatok XXI st.): [Development of professional success of future teachers in higher education institutions of Ukraine (second half of XX – beginning of XXI century)]: monohrafija [monograph]. Cherkasy: Vydavcj Chabanenko Ju.A. [in Ukrainian].
10. Jashanov, S. M. (2010). Teoretyko-metodychni zasady systemy informatyvnoji pidghotovky majbutnikh uchyteliv trudovogho navchannja: [Theoretical and methodological principles of the system of informative training of future teachers of labor education]: dys. ... doktora ped. nauk : [dissertation of the doctor of pedagogical sciences] : 13.00.04. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.10.2021

Ivan BYKOV

ORCID 0000-0001-7790-337X

Postgraduate student
of the Department of Pedagogy,
psychology and methods of physical education
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Collehium»
(Chernihiv, Ukraine)

E-mail: maibuttya@gmail.com

Іван БИКОВ

ORCID 0000-0001-7790-337X

Аспірант кафедри педагогіки,
психології та методики фізичного виховання
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)

E-mail: maibuttya@gmail.com